

DEVIANT XULQLI O'QUVCHILARNI MUSIQA SAN'ATI VA MADANIYATI VOSITASIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK-METODIK TEXNOLOGIYASI

Jabborova Muattar Xatamovna

Jizzax shahar maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 1-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi musiqa fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada deviant xulq-atvor namoyon bo'lishi kuzatiladigan o'quvchilarni musiqa san'ati va madaniyati vositasida tarbiyalashning pedagogik-metodik texnologiyasi taklif etiladi. Musiqa faoliyatining estetik did, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy moslashuv, muloqot va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Musiqa madaniyati darslari, to'garaklar, ijodiy topshiriqlar, sahna ko'rinishlari va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni yagona tizimda tashkil etish modeli ishlab chiqiladi. Model maqsadli, mazmunli, tashkiliy-faoliyatli, diagnostik-baholash va natijaviy bloklardan iborat bo'lib, diagnostika, shakllantirish, mustahkamlash va tahliliy-natijaviy bosqichlarda amalga oshiriladi. Maqolada individual yondashuv, psixologik xavfsizlik, pedagog-o'quvchi hamkorligi hamda maktab-oila-psixolog hamkorligining ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: deviant xulq-atvor, musiqa madaniyati, musiqa san'ati, tarbiya metodikasi, estetik tarbiya, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ijtimoiy moslashuv, emotsional rivojlanish, ijodiy faoliyat, pedagogik texnologiya, xulq-atvor profilaktikasi.

Аннотация. В статье предлагается педагогико-методическая технология воспитания учащихся, у которых наблюдаются проявления девиантного поведения, средствами музыкального искусства и культуры. Анализируются возможности музыкальной деятельности в развитии эстетического вкуса, духовно-нравственных ценностей, социальной адаптации, коммуникативных навыков и саморегуляции. Разработана модель, объединяющая уроки музыкальной культуры, кружковую работу, творческие задания, сценические постановки и духовно-просветительские мероприятия. Модель включает целевой, содержательный, организационно-деятельностный, диагностико-оценочный и результативный блоки.

Ключевые слова: девиантное поведение, музыкальная культура, музыкальное искусство, методика воспитания, эстетическое воспитание, социальная адаптация, творческая деятельность, педагогическая технология, профилактика.

Abstract

This article proposes a pedagogical and methodological technology for educating students who demonstrate manifestations of deviant behavior through musical art and culture. It examines the potential of musical activities to develop aesthetic awareness, moral values, social adaptation, communication skills, and self-regulation. A model integrating music lessons, clubs, creative tasks, stage performances, and spiritual and educational events is developed. The model consists of target, content, organizational-activity, diagnostic-evaluation, and outcome blocks and is implemented through diagnostic, formative, consolidation, and analytical stages.

Keywords: deviant behavior, musical culture, musical art, educational methodology, aesthetic education, social adaptation, creative activity, pedagogical technology, prevention.

KIRISH

Deviant xulqli o'quvchilar bilan ishlash zamonaviy maktab tarbiyaviy tizimining murakkab yo'nalishlaridan biridir. Bunday holatni faqat intizom buzilishi sifatida baholash o'quvchining shaxsiy, oilaviy, ijtimoiy va psixologik omillarini yetarlicha hisobga olmasligi mumkin. Shu bois tarbiyaviy ishlar jazolashga emas, o'quvchining ijobiy imkoniyatlarini faollashtirish, jamoaga moslashuvini qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy maqbul xulqni bosqichma-bosqich shakllantirishga yo'naltirilishi lozim.

Musiqqa san'ati mazkur jarayonda o'ziga xos pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Qo'shiq kuylash, kuy tinglash, musiqiy obrazni tahlil qilish, ijro va sahna faoliyatida ishtirok etish o'quvchiga o'zini ifodalash va jamoada ijobiy rol egallash imkonini beradi. Biroq musiqaning tarbiyaviy ta'siri avtomatik ravishda xulq muammosini bartaraf etadi, degan xulosaga kelish mumkin emas; u tizimli pedagogik, psixologik va oilaviy hamkorlik bilan uyg'unlashgandagina mazmunli natija berishi mumkin.

TADQIQOTNING MAQSADI VA VAZIFALARI

Tadqiqotning maqsadi — musiqqa san'ati va madaniyati vositasida deviant xulq-atvor namoyon bo'lishi kuzatiladigan o'quvchilarni tarbiyalashning pedagogik-metodik modelini takomillashtirish.

Vazifalar: o'quvchilarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini o'rganish; musiqiy qiziqish va ijodiy imkoniyatlarni aniqlash; tarbiyaviy mazmunni tanlash; musiqiy-ijodiy faoliyatni tashkil etish; ijobiy xulq, jamoaviylik va mas'uliyatni kuzatish; natijalarni baholash va keyingi tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish.

MUSIQA SAN'ATINING TARBIYAVIY-PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Musiqqa o'quvchining hissiy tajribasi va estetik qarashlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan san'at turi sifatida tarbiyaviy jarayonda qo'llanishi mumkin. Musiqiy faoliyat jarayonida o'quvchi tinglash, ijro etish, tanlash, baholash va hamkorlik qilish kabi faoliyatlarni amalga oshiradi. Bu jarayonlar o'z navbatida mas'uliyat, intizom, muloqot va jamoaviy faoliyatga oid ko'nikmalarni rivojlantirish uchun pedagogik vaziyat yaratadi.

Deviant xulq xavfi mavjud o'quvchi uchun eng muhim jihatlardan biri — ijobiy ijtimoiy rolni his etishdir. Masalan, qo'shiqchi, boshlovchi, cholg'uchi, sahna ishtirokchisi yoki tadbirning texnik tashkilotchisi kabi vazifalar o'quvchining qobiliyatini namoyon etishiga imkon beradi. Kichik muvaffaqiyatlarni e'tirof etish esa o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashi mumkin.

PEDAGOGIK-METODIK MODEL

Taklif etilayotgan model besh o'zaro bog'liq blokdan tashkil topadi: maqsadli, mazmunli, tashkiliy-faoliyatli, diagnostik-baholash va natijaviy blok. Ularning izchil qo'llanishi tarbiyaviy faoliyatni epizodik tadbirdan tizimli metodik jarayonga aylantirishga xizmat qiladi.

Model bloki	Asosiy mazmun	Kutiladigan natija
Maqsadli	Maqsad, vazifalar, tamoyillar va kutiladigan natijalarni belgilash	Tarbiyaviy yo'nalish aniqlanadi
Mazmunli	Musiqiy repertuar, milliy meros, ma'naviy-ma'rifiy mavzular	Tarbiyaviy mazmun boyitiladi
Tashkiliy-faoliyatli	Dars, to'garak, sahna, ijodiy topshiriq, guruhish	O'quvchi faol ishtirokchiga aylanadi
Diagnostik-baholash	Kuzatuv, suhbat, anketa va xulq monitoringi	O'zgarishlar aniqlanadi
Natijaviy	Ijodiy xulq, mas'uliyat, jamoaviylik va moslashuvni tahlil qilish	Keyingi tarbiyaviy ishlar belgilanadi

AMALGA OSHIRISH BOSQICHLARI

1-bosqich — diagnostik-tayyorgarlik: o'quvchining xulqi, qiziqishi, emotsional holati, jamoa bilan munosabati va musiqiy imkoniyatlari o'rganiladi.

2-bosqich — shakllantiruvchi: o'quvchilar musiqa tinglash, ijro, sahna, guruhish ijod va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarga jalb etiladi.

3-bosqich — mustahkamlovchi: ijodiy xulq namunalari, o'zini boshqarish, mas'uliyat va jamoaviy hamkorlikni barqarorlashtirishga e'tibor beriladi.

4-bosqich — tahliliy-natijaviy: kuzatuv va suhbatlar orqali o'zgarishlar tahlil qilinadi, keyingi individual yoki guruhish tarbiyaviy ishlar rejalashtiriladi.

METOD VA SHAKLLAR

- Musiqa madaniyati darsi: tinglash, tahlil, ijro va musiqiy obrazlar orqali tarbiyaviy mazmunni ochish.

- Musiqa to'garagi: o'quvchining qiziqishini muntazam faoliyatga aylantirish va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish.

- Jamoaviy qo'shiq va ansambl: hamkorlik, tinglash, navbat kutish va umumiy natija uchun mas'uliyatni rivojlantirish.

- Sahna ko'rinishi: kommunikativ faollik, ijtimoiy rol va o'zini ifodalash imkoniyatlarini kengaytirish.

- Ijodiy topshiriq: musiqiy obrazga munosabat bildirish, kichik kompozitsiya yoki tadbir elementi yaratish.

- Refleksiya: faoliyatdan keyin o'quvchining o'z xatti-harakati va hissiy holatini tahlil qilish.

DIFFERENSIAL VA INDIVIDUAL YONDASHUV

Har bir o'quvchining xulqiy va psixologik xususiyatlari bir xil emas. Shu sababli musiqiy faoliyatni tanlashda individual yondashuv muhim. Faolligi yuqori o'quvchiga

mas'uliyatli tashkilotchilik vazifalari berilishi, ijtimoiy chekinishga moyil o'quvchi esa avval kichik guruhdagi xavfsiz faoliyatga jalb qilinishi mumkin. Agressiv xatti-harakatlar kuzatiladigan holatlarda esa pedagog o'quvchini omma oldida keskin tanqid qilmasdan, tinch va qo'llab-quvvatlovchi faoliyat shakllarini tanlashi lozim.

Bunda pedagog, maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Jiddiy yoki takrorlanuvchi xulq muammolarida musiqa mashg'ulotining o'zi yetarli chora sifatida ko'rilmaligi, tegishli mutaxassislar bilan kompleks ish olib borilishi zarur.

BAHOLASH MEZONLARI

Mezon	Kuzatiladigan ko'rsatkich	Daraja
Intizom	Topshiriq va kelishilgan qoidalarga rioya qilish	Past / o'rta / yuqori
Jamoaviylik	Guruhdagi faol ishtirok va hamkorlik	Past / o'rta / yuqori
Muloqot	Ijobiy fikr bildirish, tinglash va o'zaro hurmat	Past / o'rta / yuqori
Mas'uliyat	Berilgan musiqiy yoki tashkiliy vazifani bajarish	Past / o'rta / yuqori
O'zini boshqarish	Hissiy holat va xatti-harakatini nazorat qilish	Past / o'rta / yuqori
Ijtimoiy faollik	Ijtimoiy foydali faoliyatga intilish	Past / o'rta / yuqori

MUHOKAMA

Taklif etilgan modelning asosiy afzalligi uning musiqiy faoliyatni alohida mashg'ulot sifatida emas, balki tarbiyaviy maqsad, individual yondashuv, diagnostika, faol ishtirok va refleksiya bilan bog'langan tizim sifatida ko'rishidir. O'quvchiga ijobiy rol berilishi, uning kichik yutuqlarini e'tirof etish va jamoaga foydali faoliyatga jalb qilish pedagogik munosabatni konstruktiv yo'nalishga o'tkazishi mumkin.

Shu bilan birga, mazkur maqoladagi model nazariy-metodik taklif sifatida qaraladi. Uning samaradorligini aniq miqdoriy ko'rsatkichlar bilan tasdiqlash uchun keyingi bosqichda diagnostik vositalar, tanlanma, davomiylik, boshlang'ich va yakuniy o'lchovlar hamda taqqoslash dizayniga ega empirik tadqiqot o'tkazish zarur.

ILMIY YANGILIK

Maqolada deviant xulq-atvor namoyon bo'lishi kuzatiladigan o'quvchilarni musiqa vositasida tarbiyalash jarayoni besh blokli pedagogik model asosida tizimlashtirildi. Modelda musiqiy faoliyatni individual diagnostika, ijobiy ijtimoiy rol, psixologik xavfsizlik, refleksiya va natijalarni monitoring qilish bilan birlashtirish metodik yondashuv sifatida taklif etildi.

AMALIY AHAMIYATI

Modeldan umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati darslari, to'garaklar, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, sinfdan tashqari ijodiy faoliyat va profilaktik tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda foydalanish mumkin. Shuningdek, o'qituvchilar uchun o'quvchining qiziqishi va qobiliyatiga mos musiqiy-ijodiy topshiriqlar bankini yaratishga metodik asos bo'la oladi.

XULOSA

Deviant xulqli o'quvchilarni tarbiyalashda musiqa san'ati va madaniyatidan foydalanish o'quvchining ijobiy qobiliyatlarini namoyon etish, jamoaviy faoliyatga jalb qilish va ma'naviy-estetik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun muhim pedagogik imkoniyat yaratadi.

Musiqa madaniyati darslari, to'garaklar, ijodiy faoliyat va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni maqsadli va tizimli tashkil etish o'quvchiga ijobiy ijtimoiy rol berish hamda tarbiyaviy hamkorlikni kuchaytirishga xizmat qilishi mumkin.

Taklif etilgan model diagnostik-tayyorgarlik, shakllantiruvchi, mustahkamlovchi va tahliliy-natijaviy bosqichlarni qamrab oladi. Uning samaradorligi psixologik xavfsizlik, individual yondashuv, pedagogik rag'bat, maktab-oila-psixolog hamkorligi va muntazam monitoring bilan bog'liq.

Kelgusida modelni empirik tadqiqot asosida sinovdan o'tkazish, mezonlarning ishonchliligini tekshirish va turli yosh guruhlarida qaysi musiqiy faoliyat shakllari ko'proq samara berishini aniqlash ilmiy jihatdan muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi PQ-4307-son "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. – Toshkent, 2022.
5. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b.
6. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
7. Musurmonova O. O'quvchilar ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan, 2015. – 220 b.
8. Nishonova S., Hasanboyev J., To'raqulov X., Alqarov I. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2017. – 312 b.
9. Hasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 540 b.
10. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 512 b.
11. Davletshin M.G., Do'stmuhamedova Sh.A., Mavlonov M.M. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent: TDPU, 2018. – 380 b.
12. Merton R.K. Social Theory and Social Structure. – New York: Free Press, 1968. – 702 p.
13. Durkheim E. The Rules of Sociological Method. – New York: Free Press, 1982. – 256 p.
14. Becker H.S. Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance. – New York: The Free Press, 1963. – 224 p.
15. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977. – 247 p.

16. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
17. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. – Cambridge: Harvard University Press, 1979. – 330 p.
18. Akramova F.A. Yoshlar orasida deviant xulq-atvor profilaktikasining ijtimoiy-pedagogik omillari // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2022. – №4. – B. 45–50.
19. Yuldashev Q.Q. O‘quvchilar tarbiyasida ma’naviy-ma’rifiy ishlarning o‘rni // Xalq ta’limi. – Toshkent, 2023. – №2. – B. 68–74.
20. Ochilov N.O‘. Maktab o‘quvchilari o‘rtasida deviant xulq-atvorning oldini olishning pedagogik mexanizmlari // Ta’lim va innovatsiya. – Toshkent, 2024. – №1. – B. 102–108.